

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 87
(17575)

2008 чылдың
август 12,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Республика Хүнүңге

КОЧЕТОВ (СУГ-БАЖЫ) — ТӨӨГҮЛҮТ ЧЕРИВИС

Чараш бойдус чурумалдыг, байлактарлыг Таңды сынының эдектеринде делгем шынаада революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарлыг чоннуг Тываның төөгүлүг черлериниң бирээзи Кочетов (Суг-Бажы) суур болуп турар.

Чүге дээрге 1921 чылдың август 13-16 хүннеринде ынчангы Атамановкага (Суг-Бажынга) амгы Кочетов суурга Бүгү-тиваның Тургузукчу Улуг Хуралы болуп эрткен. Август 15-те хурал Таңды-Тываның Арат Республиказын тургузар дугайында резолюцияны хүлээп алган, ооң соонда республиканың Үндезин Хоойлузун бадылаан. Ынчангаш Кочетов (Суг-Бажы) тыва араттарның ботдогуннаан республиказы тургустунган төөгүлүг, ыдыктыг булуңу болуп турар, оон бээр 87 чылдар эрткен, бо үениң дургузунда Тыва Республика болгаш төөгүлүг чер бурунгаар сайзыралды алган.

Кочетов суур чаагайжыды туттунган, чурттакчы чоннуң ажылдап-чурттаарына таарымчалыг байдалдарны тургускан. Мында Соктай Оюн аттыг ортумак школа, Оюн Болдукпан аттыг Культура бажыны, участок эмнелгези, уруглар сады, почта салбыры,

тураскаал музей комплекизи, магазиннер болгаш өске-даа албан черлери ажылдап, чонга бараан болуп турар. Тыва Республиканың тургустунган төөгүлүг суурунда Бүгү-тиваның Тургузукчу Улуг Хуралының болуп эрткен бажыны, С.К.Кочетовтун партизан отрядының штавы турган бажыны шаандагы турганы хевээр дерип кылган. Тываның, Таңды кожуунун, Суг-Бажының эрткен төөгүзүн, амгы үезин көргүскен байлак экспонаттарлыг музей база бар. Оларны Россияның, Тываның болгаш даштыкы чурттарның туристери улуг сонугал-биле кээп көрүп, Тываның эрткен төөгүзүнүн, бурунгаар хөгжүлдезиниң дугайында хөй чүүлдерни билип ап турарлар.

Кочетов суму чагыргазының даргазының оралакчызы Ольга Оюннун редакцияга дыңнатканын езугаар алырга, сумунуң чурттакчылары республика Хүнүн

багай эвес көргүзүлгелерлиг уткуп турарлар. Көдээниң ишчилери малдың баш санын өстүреринче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салган, ооң түннелинде мал өзүп, продукциязы элбекшип турар. Семен Оюн, Мамай-оол Куулар бүгү ажыл-ижин мал ажылынга тураскааткан, ынчангаш оларның бирээзиниң-не азырап өстүрген малының баш саны бир муң четкен. Бо төлептиг малчыннарның аргадуржулгазын ажыглаан, үлегерин эдергеннер сумуда эвээш эвес болуп турар. Амгы үеде малчыннар мал кыштаглаашкынынга белеткелди эгелээн, ылангыя сиген белеткелинде бо хүннерде хөй кижжи хаара туттунган. Сумунуң, суурнуң чурттакчылары тараа, ногаа культураларын, картофельди эвээш эвести тараан, оларның ажаалда, суггарылгазынче сагыш салганындан үнүжү эки, чаагай дүжүттү ажаап алырының магадылалы тургустунган. Республика Хүнүн байырлыгы-биле демдеглээринге Кочетов суму чагыргазы белеткел ажылдарын чорудуп турар деп, Ольга Хүлер-ооловна төнчүзүнде дыңнаткан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Чазак Даргазының ажыл-албаны АГААР-БИЛЕ АРГЫЖЫЛГАНЫҢ КЕЛИР ҮЕЗИ

ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.Кара-оол эрткен субботада "Кубаньавиашугумнар" компанияның төлээлери-биле агаар-биле аргыжылганын айтырыгларын сайгарып көргөн. Ужуражылгага бо үеде кылып турар Кызыл—Красноярск авиарейстерниң орулга чок болуп турарын чугаалашкан. Бо талазы-биле компанияның эрткен чылда карылгазы 90 млн. рубль чедер берген. Берге айтырыгны федералдыг бюджеттен үнген дотациялар-биле хаарын дугурушкан.

Ол ышкаш Москвага баар пассажирлерниң Кызыл—Красноярск рейсти 5 шак 45 минутадан көжүрүп, оларны Красноярск—Москва рейсче үезинде четтиге бээр кылдыр тургускан. Оон мурнунда Кызылдан орай үнген пассажирлер элээн каш шак дургузунда Красноярскиге Москваның самоледун манаар ужур-

га таваржып турган.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.Кара-оол бо талазы-биле "Кубаньавиашугумнар" компанияның төлээлери-биле Кызыл—Абакан, а оон соонда дорт Москвага ужа бээр авиарейсти ажыдарын чугаалашкан. Аңаа хамаарыштыр ол РФ-тиң баштайгы Президентизи Б.Н. Ельцинниң Тывага белекке берген "ЯК-42" самоледун септеп, оон дузасы-биле Москвага дорт рейстерни кылып болур аргазын сүмөлешкен. Москва чоогунда Раменск хоорайда турар ук белектиң амгы үеде техниктиг байдалы аажок эргижирээн болгаш ону септээри улуг карылгага чедирери-биле бо үеде ону рейстер кылып шыдаар кылдыр септеп алыры берге айтырыг болурун компанияның төлээлери дыңнатканнар.

Елена ЛОКОТКОВА.

ЛОРИСА ООРЖАК — КОМАНДАНЫҢ ТРЕНЕРИ

Хостуг хүрешке ат-сураглыг кыс мөгевис, эрткен Олимпиаданың киржикчизи Лориса Ооржак бо чылгы Пекинде болуп турар Олимпиадада Россияның командазынче кирип турар мөге кыстарның тренер-башкызы болуп ажылдап турар. Бо шийтирни Россияның Хүреш федерациязы үндүргөн.

"Тува-Онлайн" агентилели.

МОСКВАГА, ПЕКИНГЕ БОЛУР

«БазЭл» КХН биле «Лунсин-Цзыцзинь» КХН-ниң аразында болган чугаалажышкыннарны Тывадан Москвага, Пекин болгаш Гонконгче чылдырган. Республиканың Чазаның бажынынга болган ужуражышкыннарның соонда ийи улуг компанияның төлээлери мындыг шийтирге келген. Боттарының холдингилериниң аргаларының дугайында кысказы-биле чугаалашкаш, республиканың Тою кожуунун девискээринде Кызыл-Таштыгның полиметаллдыг рудаларлыг казар байлаан шингээди алыр. Тывага боттандыраар телевилелдин үндезининге бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың айтырыын сайгарып чугаалажырынче ийи тала кирген.

«Базовый элемент» компанияның чингине директорунуң инвестиция талазы-биле оралакчызы Андрей Плугарьның медеглээни-биле алырга, Кызыл-Таштыгның казар байлаан шингээди алыр талазы-биле төлөвилелге «Лунсин-Цзыцзинь» КХН-ниң дең эргелиг партнеру кылдыр «БазЭл» КХН тургустунар болза, ынчан объектиге ажыл чорударынга эргежок чылыг электри станциязының тудуун акшаландыраарына

олар беленин чугаалаан. «Мында курлавырлар хөй. Силерниң мында чарыгдаан акша-хөреңгилеринерниң компенсациязын эгидип болур бис, энергия чедишпезиниң чидиг айтырыын шийтирилээринге ЧЭС (чылыг энергия станциязы) тудуунга бодувустун үлүүвүстү салыр бис. Бистер кады дүрген болгаш ажыктыг бурунгаар шимчээр бис — деп, Андрей Плугарь чугаалаан.

Кыдат тала Каа-Хемниң хөмүрдаш уургайының хөмүр-дажынга чылыг электри станциязының тудуун кады тударын деткээн, ЧЭС шупту сонугалдыг тала-ларның энергия хандырылганың чидиг айтырыын шийтирилээр, оон иштинде Тыва Республиканың, Тыва Республиканың девискээринде казар байлакты шингээди алыр талазы-биле кады ажылдажылга дугайында айтырыгны, а база өске-даа ийи компанияның кады ажылдажылганың дугайында ниити айтырыгларны «Лунсин-Цзыцзинь» КХН-ниң дээди удуртулгазы-биле ужуражышкыннарга сайгарып чугаалажырын олар сүмөлээн, ол ужуражылгалар Москва болгаш Пекинге болур.

Долаана САЛЧАК.

Республика Хүнүңге тураскааткан байырлаал хемчеглери

Август 11-15

«Август 15—Республика Хүнү» номнар делгелге, беседалар—Пушкин аттыг библиотекага.

«Республиканың билир сен бе?» — уруглар лагерьлеринге викториналар.

Август 12

Бүрөн хемни кежир көвүрүгнүн байырлыг ажыдышкыны, Каа-Хем кожуун.

Август 13

Алаш хемни кежир көвүрүгнүн байырлыг ажыдышкыны, Бай-Тайга кожуун.

Ак-Чыраа суурда спорт залының байырлыг ажыдышкыны, Өвүр кожуун.

Август 14, 15

Шыдыраага республика чемпионаты — «Мерзе» спорт клубу.

Август 14

Туран хоорайга чылыг четкилерин ажылдалга кирири; Бии-Хем кожуун эмнелгезиниң чаа тудуунуң байырлыг ажыдышкыны.

«Тываның Ыдык демдектери: төөгү болгаш амгы үе», «ТАР үезиниң культуразының, үжүк-бижиниң, кадык камгалалының хөгжүлдези» — Национал музей, № 1, № 2 залдар, 10.00 шакта.

"Бүдүн өг-бүлөзи-биле стартче" фестивалы — Совет Тываның 5 чыл аттыг стадиону, 11.00 шакта.

Август 15

"Уруглар. Техника. Чогаадылга", "Уругларның болгаш элээдилерниң олимпийжи курлавырлар школазының өөреникчилериниң спортчу чедишкыннери", "Ногаан бөмбүрзек", "Патриоттарны өстүрүп тур бис", "Тыва Республиканың лицейлери" - ус-шеверлерниң ярмаркалары болгаш делгелге-садыглаашкыннары. Арат шөлү болгаш Тыва эки турачылар кудумчузу, 10.00 шакта.

Көдээ ажыл-агыйның ярмарка-садыг-

лаашкыны. Тыва эки турачылар кудумчузу, 10.00 шакта.

Тыва эстраданың сылдыстарының киржилге-биле байырлалдың концерти — Национал парк, 11.00 шакта.

"Бүдүн өг-бүлөзи-биле стартче" фестивалы — Совет Тываның 5 чыл аттыг стадиону, 11.00 шакта. Өг-бүлө тутканының байырлалдыг езулалдары — Кызыл хоорайның ХБАБ, 11.00 шакта.

Республика Хүнүңге тураскааткан байырлалдың концерти — Арат шөлү, 11.00 шакта.

18 харга чедир аныяктар аразынга тыва хүреш маргылдаазы — "Хүреш" стадиону, 12.00 шакта.

Енисей хемге ада-иелерниң уруглары-биле катерлерге аян-чоруу — хем пароходствоу, пристань, 12.00 шакта.

Республика Хүнүңге тураскааткан байырлыг кежээ. Уран чүүл мастерлериниң концерти, 17.00 шакта.

Аныяктарга шоу-программа. Совет Тываның 5 чыл аттыг стадиону, 19.00 шакта.

Байырлалдың фейерверги, 22.00 шакта.

Август 16

Республика Хүнүңге болгаш Бүгү-россияның күш-культуру хүнүңге тураскааткан хоорайның бир дугаар спорт фестивалы. Совет Тываның 5 чыл аттыг стадиону, 10.00 шакта.

Тыва Республиканың чадаг чарышка марафону: эр болгаш херээжен улус аразынга — 42 км., хоочуннар аразынга 21 км. хемчээлдиг, старт — "Сүбедей" УСК-дан, финиш — "Хүреш" стадиону, 10.00 шакта.

Уругларның киржилге-биле спортчу оюннар болгаш мөөрейлер. Арат шөлү, 11.00 шакта.

Енисей хемге ада-иелерниң уруглары-биле катерлерге аян-чоруу — хем пароходствоу, пристань, 12.00 шакта.

Республиканың бирги чери дээш тыва хүрешке маргылдаа. "Хүреш" стадиону, 13.00 шакта.

Оргкомитет.

Наадымның эң тергийн өө — Барыын-Хемчиктии

Наадым байырлалының бир солун кезээ — кожууннардан келген малчыннарның аразына янзы-бүрү көдээ ишчи мөөрейлерни август 1-де программа езугаар организаторлар хоомай эвес эрттиргенин демдеглекседим. Сиген кезилдезиниң, хой кыргылдазының, инек саалдазының болгаш мал чеми белеткээриниң шалыпкын айының түңнелдери шагда-ла билдине берген-даа болза, малчыннар байырлалының үезинде мөөрейлерниң тиелекчилерин шаңнаарын Наадым эрттирикчилери дугуржуп алган турган болгаш ук мөөрейлерниң тиелекчилериниң аттарын ооң мурнунда адаан бис.

Өвүрнүң изиг-халыынныг агаары август 1-де чыылган чонга-даа, мөөрейлерниң киржикчилеринге-даа кам-хайыра чок турза-даа, чарлаттынган хемчеглерни программа езугаар эрттирген. Эртеинде өглер көрүлдезиниң, янзы-бүрү мөөрейлерниң түңнелдерин үндүрүп, чонга тиелекчилерниң аты-сырын дыңнадып турда, агаар-бойдус, кудай дээр сыр-өске болуп, кургаг ховуларның довурак-доозунун күштүг хат өрү көдүрүп, кара булуттарны сүрүп эккелген. Хат-биле суггур чаыс чаай бээрге, байырланчыг хемчеглерни түр када соксадып-даа турду ийин.

Чаңчыл езугаар эрттирер мөөрейлер дээр-ле — хол-биле кидис салыры, чеп эжери болгаш эң маргылдаалыг, хөй күш болгаш чарыгдал үндүрер өглер аразында мөөрейни улус-чон четтикпейн манап турдулар.

Хандагайтыдан 2-3 километр ырак Кежиг-Аксы деп черге кожуун бүрүзүндөн келген киржикчилер чеди айның 30-31-ниң хүнеринде-ле кээп, өглерин тип алган. Келген аалчыларның кичээнге-гейи, киржикчилерниң кымның өө кандыг эвес дээн бодады, көрүкчүлерниң сонургалы болгаш сагыжы өглер хоорайында болганы билдингир. “Кижиг бажы кизиргей, аът бажы козургай” дээн тыва улустун чечен эскериг-сөзү маңаа кончуг тааржыр. 300 метр хире ырак черде машина-балгатты дес-дараалай тургузуп кааны — амгы шагда чурттакчы чоннун амыдыралының деңгелиниң бедээнин херечилеп турарына кым өөрүс-вес боор.

Өглер хоорайжыгажын тей кырындан санаарымга, 18 өг бар болду. Кожууннар бүрүзүндөн өглер ортума хемчээлдиг, а чөөн талазында тергийн улуг орду ыш-каш ак-чайт өгнү онза хүндүт-келдиг аалчыларга тип каан. Өглер аразында бирээзи чөвүрээден бүткен, өскези тостан кылган ийи чадыр аңгыланып турар.

5 кижиден тургустунган ко-

миссияга эң тергийн дээн өгнү илередири аажок берге болганы чугаажок. Шуптузу мөөрейниң негелделеринге дүгжүп турарын мен бодум хуумда эскердим. Ынчалзажок мөөрей дээр-ле мөөрей болгай, комиссия ыяап-ла бир-ле чедер-четпес чүүлдерни тып алып. Кол негелделери дээр-ле тыва өглер мөөрейинге 1 дугаар кичээнге салып турган чүүлү — өгнү ээлери өгнү тудуп кылырынга, ыяш-дажынга, эт-херекселдеринге, хараачызынга, ынаазынга, ханазынга болгаш салган кидистеринге боду кайы хире киришкен база тодарадып, чугаалажып турдулар. Ынчангаш комиссияны көрүп, үнелеп турган чүүлү — өгнү кылырынга ээлериниң киржилгези албан болган болгаш шын кылганы, негелде шыңгыы болган.

Шупту өглерни комиссия эргий кезээш, түңнээри-биле аалчылар хүлээп алып улуг ак өгже кире бердилер.

Шупту мөөрейлерниң тиелекчилерин шаңнап-мактап тура, өглер мөөрейиниң тиелекчилерин бүгү чыылган чонга чарлаан. Бирги черни Барыын-Хемчик кожуундан Олег Хертекович Доржунуң өө алган, өг ээзи 60 муң рубль-биле шаңнаткан. Ийиги черде — Мөңгүн-Тайгадан Сергек-оол Деспиевич Чамзының өө төлөптиг болган. Аңаа 30 муң рубльди тывыскаан. Наадымның ээлери болур Өвүр кожууннун малчыны Анатолий Биче-оолович Донгактын өө 3-кү черни алган, ооң алган шаңналы 20 муң рубль болган.

Кайы ыракта Тожудан келген тос чадырның, Тере-Хөлдүн, Эрзинниң болгаш кидизин эки салып, чараштыр дерип каан Бай-Тайгадан келген өглерниң ээлеринге деткимче кылдыр тус-тузунда соталыг телефоннарны белекке берген. Ол ыш-каш дузаламчы шаңнал кылдыр Тес-Хем кожууннун өөнүң ээзинге 5 муң рубльди шаңнал кылдыр берген, чүге дизе ол өгнүң дериг-херекселдерин, эр

Өглер мөөрейиниң тиелекчизи, Барыын-Хемчик кожуундан Олег Доржунуң өг-бүдөзи.

болгаш кыс кижиниң янзы-бүрү эдилелдерин, каасталгазын делгеп каанын комиссия онзалап демдеглээн.

Уксаалыг малдар делгелгези

Аңаа нититизи-биле Тываның 18 ажил-агыый киришкен. Уксаалыг малдарның нити саны 75 баш болган, оларның аразында — эр, кыс хойлар, өшкүлөр, сарлыктар, чылгы мал бар. Өвүр кожууннун Хандагайтыда Мал аарыглары-биле демисежир төп станцияның херим иштинге кажаларда оларны делгээн.

Мал делгелгезиниң комиссия-зы кажаларны эргий кезип, экспонат болган малдың чанында турар ээлери-биле кезек чугаалажып, кыска айтырыгларын салып, оларның харыыларын дыңнап, бижээниниң соонда, малдарны деңзилеп-даа турдулар. Мал бүрүзүнүң дугайында шупту херек медээни чыып алгаш, комиссия түңнелин үндүргөн.

Сарлык малдың бүдүрүкчү эң тергийн бугазы деп номинацияга бирги черни Бай-Тайга кожууннун “Бай-Тал” ККБ-ниң бугазы алган. Ийиги черни Мөңгүн-Тайганың “Мөген-Бүрен” ККБ-ниң малы алган. Кыс сарлыктар

талазы-биле бирги черни “Мөген-Бүрен” ККБ-ниң сарлыгы, ийиги черге “Бай-Тал” ККБ-ниң малы төлөптиг болган.

Чылгы малдың эң тергийн бүдүрүкчү аскыры деп номинацияга бирги черни Танцы кожууннун “Кызыл-Тей” арат-тараачын ажил-агыыйның аскыры чаалап алган. Ийиги черни — Чөөн-Хемчик кожууннун “Даг-Ужу” көдээ ажил-агыыйның аскыры алган. Танцының “Сосновское” агроулетпүр ажил-агыыйның аскыры 3-кү черге төлөптиг болган. Кыс чылгы малдың аразында бирги черниң шаңналын Барыын-Хемчиктин “Биче-Тей” көдээ ажил-агыыйның беши алган. Танцының “Сосновское” агроулетпүр ажил-агыыйның беши ийиги черге төлөптиг болган.

Тыва уксаалыг аъттарның аразында бирги черни Тес-Хемниң “Чодураа” ККБ-ниң бүдүрүкчү аскыры, ийиги черни Өвүр кожууннун малчыны Владимир Монгуштуң азырап, доруктуруп алган ады алган. Белер аразында Тес-Хемниң “Чодураа” ККБ-ниң болгаш база-ла Владимир Ходунооловичиниң хуу ады бирги, ийиги черлерни үлешкен.

Хойлар аразында маргылдаа элээн чидиг болган. Эрзин ко-

жууннун “Бай-Хөл” көдээ ажил-агыыйның тергийн дээн бүдүрүкчү кошкары бирги черни, Тес-Хемниң “Деспен” МКБ-ниң кошкары ийиги черни, Өвүрнун “Чалааты” МКБ-ниң кошкары үшкү черни тус-тузунда алганнар. Бир харлыг кыс хойларның аразында эң тергийн деп атты Өвүрнун “Торгалыг” ККБ-ниң, ийиги черни — Өвүрнун “Чалааты” МКБ-ниң, үшкү черни — Тес-Хемниң “Белдир” көдээ ажил-агыыйның хойлары тус-тузунда шаңналдарын алганнар.

Мал чеми белеткээр шалыпкын айның түңнелинде Танцы кожууннун “Сосновское” агроулетпүр ажил-агыыйның ажил-дакчылары эң хөй сигенин белеткеп алган бооп турар. Олар 37 муң рубль өртектиг тракторга кожар сиген кезер херексел-биле шаңнатканнар. Каа-Хем кожууннун “Каа-Хемский” МКБ-зи 32 муң рубль-биле, Танцының “Балгазын” көдээ ажил-агыый 21 муң рубль-биле шаңнаткан.

Улус-чонга тыва өгбелеривистиң шагдан бээр кылып чораан ажил-ижин алдаржыткан чеп эжери болгаш хол-биле кидис салыр мөөрейлер көрүкчүлерниң, ылаңгыя аныяк-өскениң сонургалын хаара туткан дээр болза, частырыг болбас. Оларга ук маргылдаалар өөредиг болганы илдең. Шаанда өгбелеривис кайы хире күш үндүрүп, кызыл холу-биле дерин төп чорааш, амыдырап-чурттап чораанын чыылган көрүкчү бүрүзү мага хандыр кайгап шаг болду.

Дүк хап, кидис салырынга Барыын-Хемчик кожууннун командазы кымдан-даа артык болдулар. Ийиги черни Бай-Тайга кожууннун, үшкү черни Эрзин кожууннун командалары алганнар.

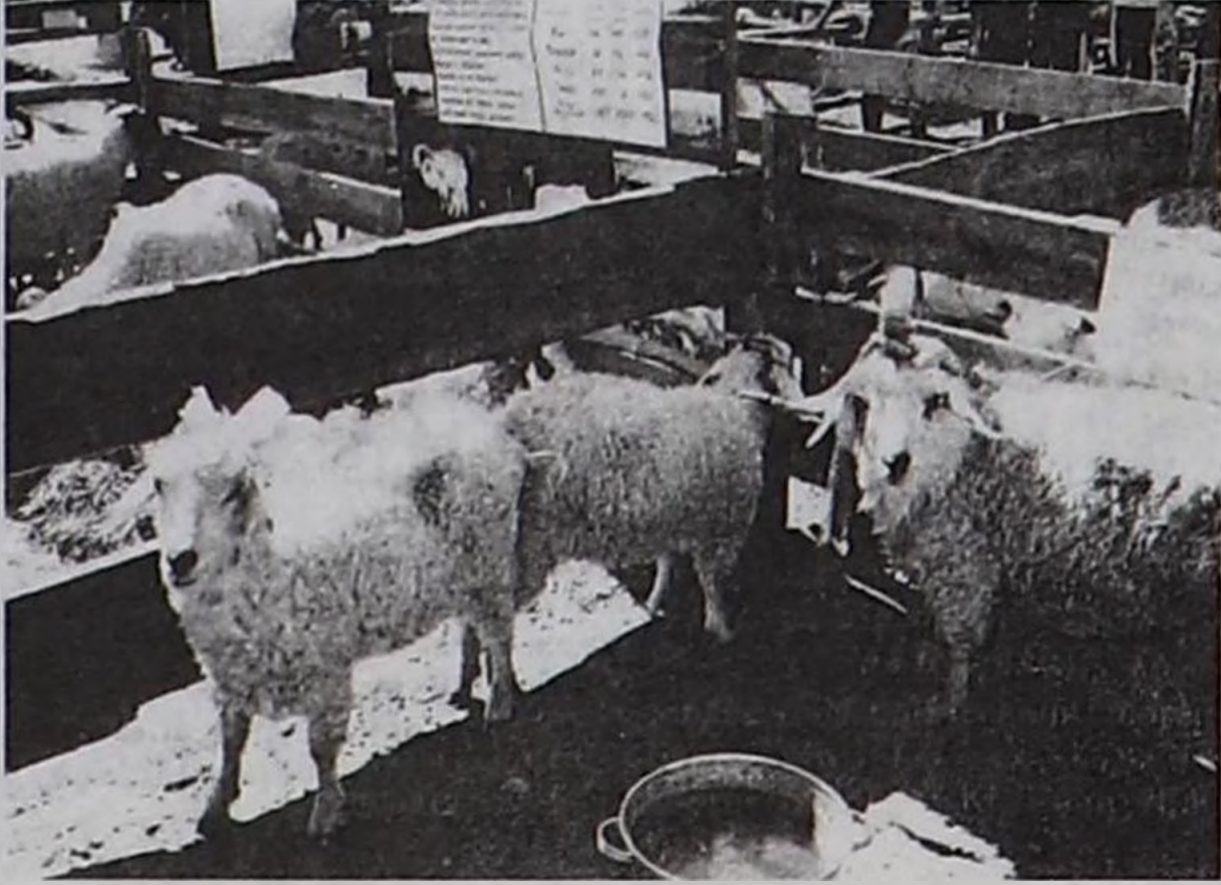
Чеп эжеринге бирги черни Мөңгүн-Тайганың командазы, ийиги черни — Бай-Тайганың, үшкү черни — Өвүрнун командалары тустузунда алдылар.

Карим МОНГУШ.

Чуруктарны автор тырттырган.

«Мөген-Бүрен» ККБ-ниң сарлыктары.

«Бай-Тайганың Кызыл-Даг сумузунун «Ооруг» ККБ-зиниң өшкүлери.

Тудугжулар хуралындан

ТӨЛӨПТИГ КҮШ-АЖЫЛ – ҮНӨЛӨЛДӨ

Август 9-та республиканың Улусчу чогаадылгач бажыңыга тудугжулар хүнүгө тураскааткан байырлыг хурал болуп эрткен. Хуралга ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оол, Кызыл хоорайның мэри В.Т.Ховалыг яамыларның болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчылары, республиканың тудуг организацияларының удуртукчулары, тудугнуң хоочуннары киришкеннер.

Байырлыг хуралга илеткелди ТР-ниң тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агыйының сайыды А.Г.Гришеленок кылган. Амгы үеде республикада үлетпүрүнүң болгаш социал угланышкынның объектилерни ажылгалга киреринге болгаш чылдың планында көрдүнгөн чурттаар оран-саваны хандыраар аргалыг тудугнуң бүдүрүлгө баазасы тургустунганын илеткелчи демдеглээн.

ТР-ниң Тывастаттың берген медээзи-биле алырга, тудуг адырының бизнесинде тудуг ажыл-чорудулгазын чорудар лицензиялыг янзы-бүрү 140 организация хаара туттунган. Оларның 82-зи биче сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин болуп турар. Республика уjur-дузалыг тудуг объектилеринде 24 организация ажылдап турар. Оларның чижээнге: «Тыва тудуг» КХН, «Кызыл тудуг» АН, «Жилье» КХН, «Школьник» КХН, «Сельстрой» КХН, «Стройсервис» КХН, «Энергострой» КХН болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Ооң-биле чергелештир тудугда эң-не берге айтырыгларның бирээзи — тудуг материалдары-биле хандырылга болуп турарын илеткелчи онзалап демдеглээн. Тудуг ажылында чарыгдалдың структуразында тудуг материалдарының өртээ 70 хуу чедип турар, а эрткен чүс чылдың 90 чылдарында 45 хуу турган. Кол тудуг материалдарын чурттуң өске регионнарындан сөөртүп эккеп турар.

2008 чылдың бадылаан планы-биле республиканың тудугжулары чуртталга, социал-культура бол-

гаш коммунал угланышкынның 22 объектилерин ажылгалга кирирер.

Тудуг сайыды А.Г. Гришеленок бодунуң илеткелинге керээлиг ажылдап турар организациялардан Ак-Довурак хоорайның хөй адырлыг коммунал ажыл-агый бүдүрүлгезинин удуртукчузу Р.Д. Шагаалаңның, «Энергострой» КХН-ниң удуртукчузу А.И. Крапивинниң, «ЛЭП-строй» КХН-ниң удуртукчузу А.В. Лавейкинниң ажылын онзалап демдеглээн.

«Россияның хамаатыларына» — таарымчалыг болгаш чаагай-жыттыг чурттаар оран-сава» деп мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди амыдыралга боттандыраар хемчээлинге, Кызыл хоорайның «Южный» микрорайонда №10 шенелделиг район тудуун чорудуп эгелээн, кажан ол төлөвилел боттаны бээрге 70 чуртталга бажыңнары ажылгалга кирер. Сербьянка районунда комплекстиг тудугнуң шөлү тодараттыг, аңаа ниитизи-биле 138 чуртталга бажыңнары турар.

2009 чылда 722 млн. рубльге тудуг ажылдарын чорудары планнаттынып турар, ооң иштинде чуртталга тудуунче 82,9 млн. рубльди, кадык камгалал объектилеринче 123,6 млн. рубльди, энергетика болгаш коммунал ажыл-агый объектилеринче 203,8 млн. рубльди, күш-культураның хөгжүлдезинче 55,8 млн. рубльди чорудары көрдүнүп турарын илеткелчи демдеглээн.

Россия деңнелдиг улуг инвестиция төлөвилелдерин боттандырып эгелей берген. Чижээлээрге, демир-орук тудуу, Элегестин

болгаш Межегейниң кокстуг хөмүр-дажын шингээди алыры, Кызыл-Таштыгның полиметаллдыг рудаларын шингээди ап эгелээни, цемент заводунуң тудуу, Каа-Хемниң хөмүр-даш уургайының хөмүр-дажынга чылыг электр станциязының тудуу дээн — улуг объектилер олче кирип турар.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В.Кара-оол Тудугжулар хүнүн таварыштыр республиканың тудугжуларынга ТР-ниң Чазаның мурнундан байыр чедиргеш, Тываның тудугжулары боттарының профессионал байырлалын багай эвес көргүзүлгелериг уткуп турарын демдеглээн. Ооң тодаргай чижээнге республика Хүнүгө уткуштур Туранга эмнелге комплекзинин тудуун, Ак-Чыраага спортзалды, Хөндергей суурга магазин-библиотеканы ажылгалга кирип турарын демдеглээн.

Чазак Даргазы бөлүк тудугжуларга республиканың күрүнө шаңналдарын тывыскаан. Тудуг адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» медалы-биле тудуг организациязында тудугжу, хуу сайгарлыкчы К.М. Өртөнейни шаңнаан. «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» деп хүндүлүг атты хуу тудуг организациязында чазаныкчы-дашчы В.С. Донгакка тывыскаан болгаш бөлүк тудугжуларны ТР-ниң Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Кызыл хоорайның мэри В.Т. Ховалыг республиканың найысылалын чаартып сайзырадырынга тудугжуларның кирип турар үлүг-хуузу онзалап демдеглээш, Тудугжулар хүнүн таварыштыр хоорайның мэриязының мурнундан оларның чымыштыг ажылынга чедишкиннерни күзээш, мурнакчы тудугжуларга хоорай мэриязының хүндүлел бижиктерин тывыскаан.

Республикага тудуг ажылын хөгжүдөринге чедип алган көскү чедишкиннери болгаш ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тудугжулар хүнүн таварыштыр ТР-ниң Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызының хүндүлел бижиктери-биле бөлүк тудугжуларны тудуг сайыды А.Г. Гришеленок шаңнаан.

Төлөптиг күш-ажыл кезээде үнөлелде чоруур дээрзин Тудугжулар хүнүгө тураскааткан байырлыг хурал база катап бадыткады.

Сергей ХЕРТЕК.

НАЙЫРАЛДЫҢ, БОТ-БОТТАРЫН БИЛЧИРИНИҢ БАЙДАЛЫНГА ЭРТКЕН

Россия Федерациязы биле Моолдун кызыгаар төлээлеринин кады хуралы Протоколга ат салыры-биле Кызылга доозулган. Шак мындыг ужуражылга чылда ийи катап эртер, ооң сорулгазы болза, кожа күрүнелерниң кызыгаар албанныгларының кады ажылдаарын быжыглаарынче угланган шийтпирлерни демниг ажылдап кылыры болур.

Кады хуралдың чорудулгазының үезинде алды айтырыгны чугаалажып көргөн болгаш дугурушкан шийтпирлерни хүлээп алган. Кызыгаар төлээлеринин бирги чартык чылда ажылын түңнээн, 2008 чылдың ийиги чартык чылда план хемчеглерин бадылаан.

Кызыгааржыларның сайгарып көргөн бир кол айтырыгы болза, кызыгаар эрттир малды кадарары болган. Кайы-даа тала күрүнө кызыгаарына чурттакчы чоннуң

ажыл-агый чорударын чурумчудар талазы-биле элээн ажыктыг хемчеглерни алырының эргежок чугулазын база катап бадыткаан. Ону «Россия-Моол күрүнө кызыгаарының чурумунуң дугайында» 2006 чылдың декабрь 8-те чардыганы Россия Федерациязы биле Моолдун аразында Керээниң негделдеринге дүүштүр чорударын дугурушкан. Ол мал оорлаарына эптиг байдалды тургузар кызыгаар эрттир мал кадарарын кызы-

гар. Ооң-биле холбаштыр кызыгаар эрткен малдарны болгаш оорлаан малдарны дилээр болгаш дедир эгидер талазы-биле кады комиссияның ажылын идеккейжидери негеттиниң турар.

Кызыл участогунда Россия Федерациязының кызыгаар төлээзи полковник Буеров ужуражылганың түннелин үндүрүп тура, кады хурал найыралдың болгаш бот-боттары билчиринин байдалына эрткенни демдеглээш, коллегаларына хуралдың ажылынга идеккейлиг болгаш үре-түннелдиг киришкени дээш четтиргенин илереткен, оларга мурнунда салдыганын сорулгаларны чедишкинниг шийтпирлээрин ол күзээн.

Юрий СУЧКОВ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

А.М. Монгал дугайында

1. 2004 чылдың июль 27-де «Россия Федерациязының күрүнө хамааты албанының дугайында» №79 Федералдыг хоойлунуң 33 чүүлүнүң 1 кезээниң 5 пунктузунга дүүштүр Артур Маадырович Монгалды өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың Конституция судунда болгаш Тыва Республиканың Дээди судунда Бүрүн эргелиг төлээзинин албан-дужаалындан хостаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай 2008 чылдың август 5 №172

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседиринин дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүң 2 кезээниң «ж» пунктузунга, «Тыва Республиканың Чазаның дугайында» Конституция хоойлузунуң 7 чүүлүгө дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседиринге Артур Маадырович Монгалды томуйлаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.
Кызыл хоорай 2008 чылдың август 6 №173

Тудугжулар хүнүн таварыштыр Тыва Республиканың тудуг организацияларының ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Өвүр кожуунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге кириген салышкыны база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле Тыва Республиканың Өвүр кожуунда тудугжу, хуу сайгарлыкчы — Каң-оол Монгушович Өртөнейни шаңнаар.

Тыва Республиканың Өвүр кожуунуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге ачы-хавыязы база хөй чылдарда үре-түннелдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Өвүр кожуунуң чазаныкчы-дашчызы, хуу сайгарлыкчы — Валентин Стан-оолович Донгакка тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Тудуг адырынга чедип алган күш-ажылчы чедишкиннери база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле;

Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайның муниципалдыг каттышкан хөй адырлыг чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлгезинин директору — Раиса Дакаевна Шагалаанны;

Кызыл хоорайда «Сардаана» КХН-ниң бетон хоюдукчузунуң машинизи — Евгений Геннадьевич Казеевти;

Кызыл хоорайда «Сардаана» КХН-ниң бетонциги — Сергей Дайынчы-оолович Аракчааны;

Кызыл хоорайда «Жилье» КХН-ниң комплекстиг бригаданың бригадири — Адар-оол Белекович Сааяны;

Кызыл хоорайда «Жилье» КХН-ниң комплекстиг бригаданың бригадири — Эрес-оол Дамшойович Монгушту;

Кызыл хоорайда «Жилье» КХН-ниң шеверлекчилер бригаданың бригадири — Мария Демир-ооловна Хатпаалыкты;

Тыва Республиканың Өвүр кожуун чыгаргызының тудуг талазы-биле кол специализи Михаил Алдын-оолович Кошкар-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай, 2008 чылдың август 8, №176

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты К.Д.Биче-оолга тыпсырының дугайында

Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарына үр чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чөвүлекчизи — Камбаа Дамчатович Биче-оолга тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай, 2008 чылдың август 8, №177

К.Д. Биче-оол дугайында

1. 2004 чылдың июль 27-де «Россия Федерациязының күрүнө хамааты албанының дугайында» №79 Федералдыг хоойлунуң 35 чүүлүнүң 1 кезээ езугаар болгаш күрүнө пенсиязынче үнгени-биле Камбаа Дамчатович Биче-оолду Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чөвүлекчизи албан-дужаалдан хостаар.

2. Бо Чарлык ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2008 чылдың август 11 №178.

АЛАШ ХЕМДЕ ЧАА КӨВҮРҮГ

Тываның шапкын даглыг хемнеринин бирээзи — Алашта чаа көвүрүгнү республика Хүнүнүң бүдүүзүндө ажыттынарын ТР-ниң орук, транспорт-комплекси болгаш харылзаа сайыды Олег Саая дыңнаткан. Көвүрүг-тудуг эргелелиниң бригадасы (удуртукчузу — Виталий Нарольский) Тываның бир чараш булуңнарының болгаш чедери берге черлеринин бирээзинде көвүрүгнү демир-бетон кылыгларының ажылын доозуп турар. Бай-Тайга кожуунуң Кара-Хөл сумузуунуң аңчыларын болгаш балыкчыларын «улуг чер-биле» аргыштыраар быжыг көвүрүг тургустунар.

Амдызында тус черниң чурттакчылары озал-ондактыг байдалда турар ыяш көвүрүгнү ажылап турар. Демир-бетон көвүрүгнү

федералдыг болгаш республика бюджетинин акша-хөрөңгизи-биле тудуп доозуп турар.

Олег Сааяның берген медээзи-биле алырга, Каа-Хем кожуунда Бүрүн хемни кежилдир көвүрүг ажылгалга киреринге база белең. Эрткен чылдан эгелээш озал-ондактыг байдалдыг көвүрүгүл ар-гыжар шимчээшкени кызыгаарлаан турган. Чүктү паром таварыштыр оюп чедирип турган. Михаил Хабаровка удурткан Сарыг-Септин орук-септелге-тудуг эргелелиниң ажылчынары тудуг ажылын доозуп турар. «Бүрүн-Бай-Хаак, Авыйган, Ильинка суурларның чурттакчыларына чаа көвүрүг улуг уjur-дузалыг болур. Август 12-де ол көвүрүгнү ажыдарын планнап турар бис» — деп, сайт чугаалаан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2007 чылда Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының, хоорай округтарының оларның социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң, бодунуң орулгалары-биле хандырттынганының көргүзүлгелериниң талазы-биле түңнел рейтингизиниң дугайында

2008 чылдың апрель 24 №242 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 17-де «2007 чылда Россия Федерациязының Федералдыг Хуралыга Россия Федерациязының Президенти В.В.Путинниң Айыткалы боттандырар талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында» №614 доктаалы-биле бадылаан хемчеглерниң 5-ки пунктузун база Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың ноябрь 7-де «Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң, бюджеттериниң боттарының орулгалары-биле хандырттынганының көргүзүлгелериниң талазы-биле оларның рейтингизин тодардырының методиказын бадылаарының дугайында» №995 доктаалын (өскерилгелер болгаш немелделер-биле) боттандырар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2007 чылда Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң болгаш боттарының орулгаларының көргүзүлгелериниң талазы-биле Түңнел рейтингизин бадылаар (калсырган)

Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш күрүнеден башкаар талазы-биле албанының күрүне ачы-дузаларын чедирер административтиг регламентилерни бадылаарының дугайында

2008 чылдың апрель 24 №243 Кызыл хоорай

Өңүг болгаш кара металлдар бузундулары-биле ажилдаар адырда ажил-чорудулганы, алкоголь продукциязын үүрмектеп садар талазы-биле ажил-чорудулганы лицензиялаар талазы-биле күрүне ачы-дузаларын күсөдир шынарын болгаш күсөлдениң түңнелдериниң таарымчалыын бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Мында капсырган:

Кара металлдарның бузундуларын белеткээрин, болбаазырадырын болгаш сайгарарын лицензиялаар талазы-биле, өңүг металлдарны белеткээрин, болбаазырадырын болгаш сайгарарын лицензиялаар

Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың февраль 16-да «2005 чылдың июль 21-де «Күрүнениң болгаш муниципалдыг хергелелдеринге барааннарны дажырынга, ажилдарны кылырынга, ачы-дуза чедиреринге чагыгларны салырының дугайында» №94-ФХ Федералдыг хоойлуну боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» №136 доктаалыга өскерилгелер кирир дугайында

2008 чылдың май 12 №268 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларын федералдыг хоойлужудулгага дүүштүрери негеттинип турары-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың февраль 16-да «2005 чылдың июль 21-де «Күрүнениң болгаш муниципалдыг хергелелдеринге барааннарны дажырынга, ажилдарны кылырынга, ачы-дуза чедиреринге чагыгларны салырының дугайында» №94-ФХ Федералдыг хоойлуну боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» №136 доктаалыга өскерилгени кирир:

9-ку пунктузун дараазында эдилге-биле бижири:

«9. «Тыва Республиканың автомобиль оруктарының эргелели» Күрүнениң албан

Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарыга өскерилгелер кирир дугайында болгаш Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүнеден өйлээриниң болгаш лицензиялаарының талазы-биле Албанының дугайында

2007 чылдың декабрь 17 №1069 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де «Тыва Республиканың Арага аймаанга күрүне монополиязын хандырар талазы-биле албанын эде адаар дугайында» №203 Чарлыыга даянып, Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүнеден өйлээриниң болгаш лицензиялаарының талазы-биле албанының дугайында Дүрүмү бадылаар

2. Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 16-да «Тыва республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында Дүрүмү бадылаар дугайында» №612 доктаалы-биле бадылаан Дүрүмүнде 1.3 пунктуда «Тыва Республиканың арага аймаанга күрүне монополиязын хандырарының талазы-биле албанының» деп сөстөрни ап каапкаш, өскерилгелерни кирир.

3. Тыва Республиканың Экономика

2. Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызы, Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы, Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилели Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң көргүзүлгелериниң баш удур санаан көргүзүлгелерин чедип алыры-биле хемчеглерни алыр.

3. Муниципалдыг тургузулгаларның чагырга удуртукчуларынга тус черниң бюджеттеринге биче сайгарлыкчы чорукту деткиринге болгаш хөгжүдеринге акша-хөреңгилерни баш удур көөрүн дагзыр.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

5. Бо доктаалды күсөлдээзиниң контролон Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының девискээр хөгжүлдээзиниң болгаш тус черниң бот-башкарылга органнары-биле кады ажилдажылга эргелелин дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

талазы-биле күрүнениң ачы-дузазын чедирер административтиг регламентин;

Алкоголь продукциязын үүрмектеп садарын лицензиялаар талазы-биле күрүнениң ачы-дузазын чедирер административтиг регламентини бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамызы бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарынга парладыр.

3. Бо доктаалды күсөлдээзиниң контролон Тыва Республиканың Экономика яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

черин автомобиль оруктарының, түр үениң тудугларының, база ол ышкаш Тыва Республиканың регион азы муниципалитеттер аразында ужур-дузалыг автомобиль оруктарының составында кириген кылымал орук тудугларының капиталдыг тудуунун объектилерин ажаап тудар, тудугларын чорудар, чаартыр, капиталдыг септээр ажилдарны кылырынга азы ачы-дуза чедиреринге, төлөвилел-смета документацияларын болгаш оон-биле холбашкан өске-даа хевирин ажилдарын кылыр чагыгларны салыр талазы-биле хүлээлгелерни боттандырып турар чагыкчы деп тодардыр.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар. **Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.**

деп сөстөрни немээр.

10.4. «Тыва Республиканың тарифтер талазы-биле албаны» деп сөстөрниң соонга «Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүнеден өйлээриниң болгаш лицензиялаарының талазы-биле Албанының» деп сөстөрни немээр;

«албанның» деп сөстү «албаннарның» деп сөс-биле солур.

10.5. пунктуун 3 дугаар абзазында «албанның» деп сөстү «албаннарның» деп сөс-биле солур.

4. Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызының Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 14-те «Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында Дүрүмү бадылаар дугайында» №594

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 17-де № 1069 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүнеден өйлээриниң болгаш лицензиялаарының талазы-биле Албанының дугайында Дүрүм

1. Ниити чүүлдер

1. Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүне өйлээриниң болгаш лицензиялаарының талазы-биле Албанының (кысказы-биле ады – ТР-ниң Лицензия албаны) (оон ынай- Албан) Тыва Республиканың этил спирти, арага аймаа болгаш спирт холумактыг барааннарның бүдүрер болгаш саарар, кара болгаш өңүг металлдарның саарар болгаш болбаазырадыр адырны хынаар, нефть продуктулары-биле ажил-чорудулга кылып турар организацияларның болгаш хуу сайгарлыкчыларның нефть продуктуларының шынарынга хамаарыштыр эрге-хоойлу актыларының нормативтериниң негелделерин сагып турарының талазы-биле хайгааралды чорудар күсөкчи эрге-чагыргазының органы болур.

2. Албанның долу ады — Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының чамдык хевирлерин күрүнеден өйлээриниң болгаш лицензиялаарының талазы-биле Албаны.

3. Албан Тыва Республиканың Экономика яамызының чагыргазында турар.

4. Албан бодунуң ажил-чорудулгазынга Россия Федерациязының Конституциязын, Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазын, а ол ышкаш бо Дүрүмү удуртулга кылдыр ажыглаар.

5. Албан бодунуң ажил-чорудулгазын федералдыг күсөкчи эрге-чагырганың органнары-биле, Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының субъектилериниң күсөкчи эрге-чагыргазының органнары-биле, тус чер чагыргазының органнары болгаш Тыва Республиканың девискээринде турар өске-даа организациялар-биле дорт кады ажилдажылга-биле чорудар.

II. Бүрүн эргелери

6. Албан доктааткан адырда ажил-чорудулгазынга дараазында бүрүн эргелерин:

6.1. Албанның ажил-чорудулгазын хынаар болгаш дүүштүрер Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазын күсөдир-биле болгаш аңаа даянып, бодунуң эргезинде кызыгаар езугаар актыларны үндүрер;

6.2. хандырар чүүлү:

6.2.1. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күсөкчи органнары-биле кады тургускан адырның ажил-чорудулгазында күрүне политиказының чаңгыс аай кол углаанышкынарын боттандырыр;

6.2.2. бодунуң эргезинде кызыгаар езугаар күрүне чажыдынга хамааржыр медээлерни камгалар;

6.2.3. Албанның мөөңнээр белеткелин, а ол ышкаш чагыргазында турар организацияларның мөөңнээр белеткел талазы-биле ажил-чорудулгазын дүүштүрер болгаш хынаар;

6.3. боттандырар чүүлү:

6.3.1. Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының хоойлужудулгалары езугаар тургускан чурум-биле ажил-чорудулганын дараазында хевирлеринге лицензиялаашкыны:

1) арага аймаан үүрмектеп садары;

2) кара металлдың кезээн белеткээр, болбаазырадыр болгаш саарар;

3) өңүг металлдың кезээн белеткээр, болбаазырадыр болгаш саарар;

4) Хавырган этил спирттен, арага болгаш спирт холумактыг бүдүмелдерден бүдүргөн күрүне стандарттарынга болгаш техниктиг байдалга дүүшпес спирт холумактыг аш-чемге хамаарышпас барааннарны бүдүрер, шыгжаар болгаш дажыыр;

доктаалы-биле бадылаан Дүрүмүнде 6 пунктуда 6.22. пунктуу ап каапкаш, өскерилгелерни кирир.

5. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июнь 26-да «Тыва Республиканың Арага аймаанга күрүне монополиязын хандырарының талазы-биле албанының болгаш оон тургузуунун дугайында» №693 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

6. Тыва Республиканың Культура болгаш информация яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

7. Бо доктаал 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының хүлээлгезин күсөдип турар А.ДАМБА-ХУУРАК.

5) Арага аймааның болгаш этил спиртиниң бүдүрүлгезиниң артыын болбаазыраткан түңнелинде алган аш-чемге хамаарышпас спирт холумактыг продукцияларның бүдүрүлгези, шыгжаары болгаш дажыыры;

6.3.2. бодунуң эргезинде кызыгаар езугаар этил спирти, арага аймаа болгаш спирт холумактыг продукцияның бүдүрүлгези, саарылгазы, шынары болгаш айыыл чок чоруу ол адырда хоойлужудулганы болгаш тускай лицензияларда көрдүнгөн байдалдарны сагывышаан күрүне хыналдазы;

6.3.3. нефть продуктулары-биле ажил-чорудулга кылып турар организациялар болгаш хуу сайгарлыкчыларның нефтепродуктуларның шынарынга хамаарыштыр эрге-хоойлу актыларының нормативтериниң негелделерин сагып турарын хайгаарар;

6.3.4. кара болгаш өңүг металл кезээн белеткелин, болбаазырадылганын болгаш саарылгазын чорударда лицензияда айткан негелделерни болгаш байдалды сагып турарын хынаар;

6.3.5. арага аймаан үүрмектеп садарынга лицензияларның байдалдарының сагып турарын хынаар;

6.3.6. Тыва Республиканың девискээринде арага аймааның, холумактыг бүдүмелдерниң болгаш нефть продуктуларының шынарының хыналдазын чорудар талазы-биле хемчеглерни боттандырар организацияларны деткири;

6.3.7. арага аймааның үүрмектеп садарының саарылгазы, кара болгаш өңүг металлдарның кезээн саарылгазы болгаш хемчээлиниң дугайында декларацияларны организацияларның берип турарын хынаар;

6.3.8. тус чер чагыргаларының органнарынга болгаш организацияларга методиктиг сүмелерни ажилдап кылыр;

6.3.9. чагыргазында турар организацияларның ажил-чорудулгазының дугайында медээлерни чыыр, анализтээр болгаш түңнээр;

6.3.10. чагыргазында турар адырның хөгжүлдээзиниң базымнарын баш удур анализтээр, ажил-агый субъектилерниң ажил-чорудулгазын экономиктиг болгаш эрге-хоойлу талазы-биле өйлээр механизмнерни сайзырадыр талазы-биле сүмелерни ажилдап кылыр;

6.3.11. сайгарлыкчы ажил-чорудулга болгаш чижилгени сайзырадырынга, чагыргазында адырга инвестицияларны хаара тударынга таарымчалыг байдалдарны тургузарыга деткимчени көргүзөр;

6.4. доктааткан чурум езугаар:

6.4.1. доктааткан ажил-чорудулганын адырында Тыва Республиканың хоойлуларының төлөвилелдерин болгаш өске-даа эрге-хоойлу актыларын ажилдап кылырынга киржи болгаш сүмелерни белеткээр;

6.4.2. Тыва Республикага арага аймаан үүрмектеп садарының дүрүмнеринге организацияларның болгаш садыг бүдүрүлгелериниң ажил-чорудулгазының дүгжүп турарын хынаар;

6.4.3. Тыва Республиканың девискээринде этил спирти, арага аймаа болгаш спирт холумактыг продукцияны бүдүрер болгаш саарар, кара өңүг металлдарны болгаш нефть продуктуларын белеткээр, болбаазырадыр болгаш саарар адырда илерээн хажыдышкынар дугайында айткан органнар хемчеглерин алыры-биле медээни бээр;

6.4.4. продукцияларның шынарынга сертификат болгаш аңаа дүүшкээн хынаар системаны сайзырадыр талазы-биле, хергелчилерни меге барааннарда камгалар

сорулга-биле сүмелерни белеткээр;

6.5. чорудар чүүлү;

6.5.1. арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиязын, кара болгаш өңнүг металлдарны белеткээр, болбаазырадыр болгаш садарына чөпшээрел лицензияны алырынга чөпшээрел дилеп турарларның көргүскен документилеринин экспертизазы;

6.5.2. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күштүг болуп турар хоойлужудулгазының доктаатканы езугаар организацияларның чөпшээрел берип турар ажил-чорудулгазын боттандыраарынга керек шинчилелдери;

6.5.3. Албанның херегелеринге эртем-шинчилел, дуржулга-конструктор болгаш технологтуг ажилдарны чорударынга ачы-дуза чедирер ажилдарны күүседиринге, бараан дажырынга чагыгларны кириеринге күүне дугуржулгалар болгаш мөөрей;

6.6. арага аймаан үүрмектеп садарының лицензиязын, кара болгаш өңнүг металлдарны белеткээр, болбаазырадыр болгаш садарына чөпшээрелди берген, соксаткан болгаш узуткаан лицензияларның күүне бүрүткелин чорудар;

6.7. доктааткан ажил-чорудулганың адырынга эртем-техниктиг болгаш инвестиция политиказын чорударынга киржир, мурнакчы технологияларны боттандырып кириеринин талазы-биле сүмелерни ажилдап кылыр;

6.8. доктааткан ажил-чорудулганың адырында күүне ачы-дузазын чедирер;

6.9. доктааткан ажил-чорудулганың адырында бюджет, үндүрүг, чээли, өртег, инвестиция, лицензия, социал болгаш экономиктиг политика талазы-биле сүмелерни ажилдап кылырынга киржир;

6.10. хамаатыларның хүлээп алышы-кынын организаастаар, хамаатыларның аас-биле болгаш бижимел дилеглерин өй-шаанда долузу-биле көөр, ол талазы-биле шийтирлерни хүлээп алыр болгаш хоойлужудулгада көрдүнгөн хуусаада билдиришкин ээлеринче харыыларны чорудар;

6.11. Албанның ажилдакчыларының профессионал белеткелин, квалификациязын эдерин, бедидерин болгаш стажировказын организаастаар;

6.12. Албан эргезинде турар айтырыгларга Тыва Республиканың Чазаның, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының эргезин судтарга, организацияларга, албан черлеринге болгаш бүдүрүлгелерге камгалаар;

6.13. күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар ажил-чорудулганың доктааткан адырынга өске-даа бүрүн эргелерни боттандыраар;

7. ажил-чорудулганың доктааткан адырынга бүрүн эргелерин боттандыраар сорулга-биле Албан:

7.1. албанның эргезинде турар айтырыгларны шийтирлерни хүлээп алырынга керек медээлерни алыр болгаш айтыраар;

7.2. ажил-чорудулганың доктааткан адырынга хайгаарал чорударының айтырыглары талазы-биле шинчилелдер, керек шинчилелдер, шенелделер, экспертиза, анализ болгаш үнелел чорударын доктааткан чурум езугаар чагыыр;

7.3. ажил-чорудулганың доктааткан адырынга хамааржыр айтырыгларны көөрүнге эртем болгаш өске-даа организацияларны, эртемденерни болгаш тускай мергжилдиглерни удуртулга-биле чөпшээрелдиг езугаар кириштирер;

7.4. Албанның эргезинге хамааржыр айтырыглар талазы-биле тайылбырларны юридиктиг албан черлеринге болгаш хуу кижилерге бээр;

7.5. ажил-чорудулганың доктааткан адырынга чөвүл болгаш эксперт органнарын (комиссиялар, бөлүктөр, коллегияны) хоойлужудулга езугаар тургузар;

7.6. Албанның ажилдакчыларының албан шынзылгаларының чижеглерин доктааткан чурум езугаар ажилдап кылыр болгаш бадылаар;

7.7. ажил-чорудулганың доктааткан адырынга эрге-хоойлу органнары-биле кады ажилдажылганы чорудар;

7.8. Тыва Республиканың Чазаның тодаратканы хемчээлдер езугаар бодунуң ажил-чорудулгазын чорудар болгаш доктааткан чурум езугаар телевирилг ачы-дузаны чедирер.

8. Албан ажил-чорудулганың доктааткан адырынга хоойлужудулгада көрдүнгөн таварылгалардан аңгыда, эрге-хоойлу нормативтиг өйлээштин чорудар болгаш күүне өңчүзүн эргелеп-башкаар эргези чок.

Бо пунктунуң бир дугаар абзазында албанның бүрүн эргелеринин кызыгаарлааны Албанның удуртукчузунуң Албанга быжыгалаан өңчүзүн эргелеп-башкаар талазы-биле, оперативтиг эргелеринге, кадрлар-биле айтырыгларны болгаш Албанның ажил-чорудулгазын организаастаар айтырыглар шийтирлээринге бүрүн эргелеринге хамаарышпас.

III. Ажил-чорудулгазының организациязы

9. Албанның Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Тыва Республиканың экономика сайыдының сүмези-биле томуйлаан удуртукчу баштаар.

Албанга хүлээндирген бүрүн эргелер болгаш хүлээлгелерниң күүседилгеи дээр Албанның удуртукчузу хууда харыы-салгалыг.

Албанның удуртукчузу Тыва Республиканың экономика сайыдының томуйлаары болгаш ажилындан хостаар эргелиг оралакчылыг болур. Албанның удуртукчузунуң оралакчызы албанның удуртукчузунуң бадылааны албан-дужаал регламентизи езугаар бүрүн эргелерлиг.

Албанның удуртукчузунуң түр када чок турар үезинде оралакчызы оон хүлээлгезин күүседир.

10. Албанның удуртукчузу:

10.1. чаңгыс аай эргелиг дужаал езугаар Албанның ажил-чорудулгазын удуртур;

10.2. сайытка:

— Албанның дугайында Дүрүмнүн төлөвилелин;

— ажилдакчыларның күш-ажыл төлөвилеринин санының болгаш фондузунуң дугайында сүмелерни;

— Албанның ажил-чорудулгазының

көргүзүглери болгаш ажилының чыл санында планын, а ол ышкаш ону күүсеткенинин дугайында отчет;

Тыва Республиканың республика бюджетин хевирлээр болгаш Албанның акшаландырышының талазы-биле сүмелерни көргүзөр.

10.3. Албанның ажилдакчылыгын албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар, а ол ышкаш Албанның ажилдакчыларының мактап болгаш шаңнаар дугайында шийтирлерни азы корумчурум талазы-биле харыысалгага онаар.

10.4. ажил-чорудулганың доктааткан адырынга күүнени хамааты албанының Албанның ажилдакчыларының күүне хамааты албаны эрттирип турары-биле холбашкан айтырыгларын күштүг бооп турар хоойлужудулга езугаар шийтирлээр.

10.5. Албанның аппарадының штат расписаниязын ажилдакчыларның санының болгаш күш-ажыл төлөвилеринин доктааткан фондунуң доктааткан хемчээлинге, Тыва Республиканың республика бюджетинде көрдүнгөн өртөктерге дүүштүр чарыгдалдарының сметадын бадылаар;

10.6. эрге-хоойлу актыларынга хамааржыр дужаалдарны, Албанның ажил-чорудулгазының организациязының оперативтиг болгаш өске-даа хүн бүрүдө—нормативтиг айтырыгларга хамаарышпас айтырыгларының талазы-биле дужаалдарны үндүрер;

10.7. Албанның ажилдакчыларының аразынга хүлээлгелерин бадылаар болгаш

Тыва АССР-ниң күүне эрге-чагыргазының болгаш башкарылга органнарының албан-дужаалдарына ажилдап турган кижилерге база Тыва Республиканың күүне албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарына ажилдап турган улустарың пенсиязынга ай санының немелде төлөвилеринин хемчээлин өстүреринин дугайында 2008 чылдың июнь 25 №394 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2008 чылдың апрель 30-де «Тыва Республиканың күүнениң албан-дужаалына ажилдап турган болгаш Тыва Республиканың күүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарына ажилдап турган улустарың акша хандырылганың шалыңының хемчээлдерин өстүреринин дугайында» №70 Чарлыыңа, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де «Тыва Республиканың күүне албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күүнениң хамааты албан-дужаалдарына ажилдап турган улустарың чамдык социал магадылалдарының дугайында» №205 Чарлыының 6 пунктузунга база Тыва Республиканың Президентизинин 1997 чылдың июль 14-те «Тыва АССР-ниң күүне эрге-чагырга болгаш башкарылга органнарының албан-дужаалдарына ажилдап турган улустун күүне пенсиязынга немелделер дугайында» №46 Чарлыының 5-ки пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика ямызы Тыва АССР-ниң күүне эрге-чагырга болгаш башкарылга органнарынга ажилдап турган улустун база Тыва Республиканың күүне албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республи-

үлээр;

10.8. Тыва Республиканың Чазаның көөрү-биле тускай тургускан чурум езугаар Албанның эргезинге хамааржыр айтырыгларның талазы-биле эрге-хоойлу актыларының нормативтеринин төлөвилелдерин кириер;

10.9. Албанны күүне эрге-чагыргазының болгаш тус чер бот-башкарылгазының органнарынга, өске-даа албан черлеринге болгаш организацияларга эргезинде кирип турар айтырыглар талазы-биле Албанның адындан шынзылга чокка хөдөлүр болгаш төлээлээр.

11. Албан күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар судтарга билдиришкин ээзи азы харыылакчы бооп, хамааты эрге-хоойлу хамаарылгалыг болуп болур.

12. Тыва Республиканың республика бюджетинде көрдүнгөн акшаландырышы-кынын күсели-биле Албанны тударының чарыгдалдарын акшаландыраар.

13. Албан юридиктиг албан чери болур, Тыва Республиканың Күүне сүлдезин чураан бодунуң адын бижээн таңмалыг, штамп-пыларлыг болгаш тургускан үлегер езугаар тускай бланкылыг, а ол ышкаш Россия Федерациязының хоойлужудулгазы езугаар айткан агар саныг болур.

14. Албанны узуткаары болгаш эде тургузары Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шийтири-биле боттандыраар.

15. Албанның турар чери – Кызыл хоорай.

каның күүнениң хамааты хаакчыптарының албан-дужаалдарына ажилдап турган улустун, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2008 чылдың январь 11-де «Тыва АССР-ниң күүне эрге-чагырга болгаш башкарылга органнарының албан-дужаалдарга ажилдап турган кижилерге база Тыва Республиканың күүне албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарына ажилдап турган кижилерниң күүне пенсиязынга ай санының немелде төлөвилеринин хемчээлин өстүреринин дугайында» №3 Чарлыының 1-ги пунктузунга дүүштүр индексациялаан хемчээлин барымдаалавы-шаан, күүне пенсиязынга ай санының доктааткан немелде төлөвилеринин хемчээлин 2008 чылдың февраль 1-ден эгелеп 1,09 катап эде санаарын чорудар.

2. Тыва Республиканың Сан-хөө ямызы бо доктаалды боттандыраары-биле холбашкан чарыгдалдарны акшаландыраарын хандыраар.

3. Бо доктаалдың күүселдезинин контро-люн Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелеринге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ПАЛАТАЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тожу кожуунуң конкурс комиссиязының кежигүннерин томуйлаарының дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республикага тус чер бот-башкарылгазын организаастаарының чамдык айтырыгларының дугайында» Хоойлузунуң 1' чүүлүнүн 4-кү кезээнге дүүштүр, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының доктаадыры болза:

1. Чагырга даргазы албан-дужаалга ажилдаарына конкурсту эрттиреринге Тожу кожуунуң конкурс комиссиязының кежигүннеринге:

Тыва Республиканың Конституция судунда болгаш Тыва Республиканың Дээди судунда Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бүрүн эргелиг төлээзи – Артур Маадырович Монгалды;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының №109 Тоора-Хем чаңгыс мандаттыг сонгулда округунуң талазы-биле депутады – Николай Давааевич

Кызыл кожуунуң конкурс комиссиязының кежигүннерин томуйлаарының дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республикага тус чер бот-башкарылгазын организаастаарының чамдык айтырыгларының дугайында» Хоойлузунуң 1' чүүлүнүн 4-кү кезээнге дүүштүр, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының доктаадыры болза:

Монгушту;

Тыва Республиканың Улуг Хуралында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бүрүн эргелиг төлээзи – Алексей Иванович Очурну томуйлаар.

2. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының 2006 чылдың март 10-да «Тожу кожуунуң конкурс комиссиязының кежигүннерин томуйлаарының дугайында» №393 база 2007 чылдың май 17-де «Тожу кожуунуң конкурс комиссиязының составының дугайында» №54 Тп-II доктаалдарын күш чок деп санаар.

3. Бо доктаалды Тыва Республиканың Тожу кожуунуң тус чер Төлээлекчилер хуралынче чорудар.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

2008 чылдың июнь 26 №254 Тп-II

1. Чагырга даргазы албан-дужаалга ажилдаарына конкурсту эрттиреринге Кызыл кожуунуң конкурс комиссиязының кежигүннеринге:

Тыва Республиканың Улуг Хуралында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бүрүн эргелиг төлээзи – Алексей Иванович

Очурну;

Тыва Республиканың Конституция судунда болгаш Тыва Республиканың Дээди судунда Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бүрүн эргелиг төлээзи – Артур Маадырович Монгалды;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутады – Шимет Хүлер-оолович Онгудту томуйлаар.

2. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының 2008 чылдың

Кызыл хоорайның конкурс комиссиязының кежигүннерин томуйлаарының дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республикага тус чер бот-башкарылгазын организаастаарының чамдык айтырыгларының дугайында» Хоойлузунуң 1' чүүлүнүн 4-кү кезээнге дүүштүр, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының доктаадыры болза:

1. Кызыл хоорайның мэри албан-дужаалга ажилдаарына конкурсту эрттиреринге Кызыл хоорайның конкурс комиссиязының кежигүннеринге:

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы – Шолбан Советович Иргитти;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузу – Каадыр-оол Алексеевич Бичелдейни;

Тыва Республиканың Улуг Хуралының

апрель 10-да «Кызыл кожуунуң конкурс комиссиязының кежигүннерин томуйлаарының дугайында» №220 Тп-II доктаалын күш чок деп санаар.

3. Бо доктаалды Тыва Республиканың Кызыл кожуунуң тус чер Төлээлекчилер хуралынче чорудар.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

2008 чылдың июнь 26 №255 Тп-II

Төлээлекчилер палатазының депутады – Валентина Өдүрековна Домур-оолду томуйлаар.

2. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының 2007 чылдың июль 11-де «Кызыл хоорайның конкурс комиссиязының кежигүннерин томуйлаарының дугайында» №93 Тп-II доктаалын күш чок деп санаар.

3. Бо доктаалды Тыва Республиканың Кызыл хоорайның тус чер Төлээлекчилер хуралынче чорудар.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

2008 чылдың июнь 26 №256 Тп-II

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазы Х.МОНГУШ.

башкы, РФ-тиң Журналистер эвилелиниң кезигүну.

ЧЕДЕН БЕШ ЧЫЛ БАРААН БОЛГАН

Уттундурбас окур-хевирлер

АК-ТУРУГНУҢ ӨЛЧЕЙЛЕРИ

Атташ улустар суур бүрүзүндө хой. Бистиң суурувустун төөгүзүндө Өлчей деп аттыг улус 4. Оларнын чамдыктарынын аравыста чогу хомуданчыг. Олар атташ боорда, ада-иезиниң адап берген адынга дүгжүр, өлчей-кежиктиг улус деп болур. Улус-чонунга хавыяалыг, буянныг чорзун дээш оларны ынчаар адаан турган-на боор. Чеже-даа чараш аттыг болза, ол адынга төлөп чок улус база турар, кончуг-ла хомуданчыг, харын-даа муңгаранчыг болгулаар чүве.

А бо Өлчейлер ындыг эвес, ада-иезиниң адап берген аттарынга шупту толештиг улус. Ам оларны харназынының аайы-биле эң улуундан эгелеп алгаш, тустуунда силерге таныштырайн.

Орус Өлчей-оол

Ону документ езугаар Монгуш Сыынакпай оглу Өлчей-оол дээр.

Бистиң черге садыгжы орустар эдерип, оларга хелемечилеп чоруп турган Баазаң деп кижиге турган. Оон өөнгө садыгжы орустар келгеш, каш-даа хонуктарда бараан-сараанын садып-саарып турарлар. Садыгжыларнын аразынга Андрей Дорофеев дээр аныяк оол Сарыг-оол деп араттын уруу-биле өг-бүлө туда берген. Бир чыл болганда, оол уруг төрүттүнген. Оозун Өлчей-оол деп адап алганнар. Адазы ону орус ат-биле адап алыксаан дээр, ынчалза-даа кадайы оглум тыва аттыг боор дээш ынаваан. Ам канчаар кадайыны-биле болган.

Андреини тывалар боттарыны-биле Ондарай, олут орбас кижээ боорга, Оглаа-Сарыг деп база шолалап алган.

Бир катап садыгжы эштери келгеш, кижээни эрттир чугаалашкан соонда: «Мен-даа чоруур хире апардым. Үе бергедээн-дир. Россияда чон актар, кызылдар деп ийи аңгы чарылган-дыр. Бистиң маңаа турар харыывыс-даа, эргевис-даа чок. Оглуңну эки өстүр, ол эки кижиге болур ужурлуг. Орустап, тывалап арыг чугаалаар-дыр. Ол безин амыдыраарыңа дөгүм болур.» — дээш иешкилерни ошкап-чыптааш, имир дүжери билек, айттаныпкан. Ол-ла олчаан эп келбээн. Сураан дыңнаарга, бир тулчуушкунга өлүрткен деп бүлүртүң медээ келген.

Бичии Өлчей-оол ол үеде он харлыг турган. Ачазы ышкаш, узаныр, чазаныр шевер кижиге болган. Тыва Россиянын составыңа эки тура-биле кирген соонда, Ак-Туругун Кара-Суг деп черге геологтар экспедициязыңа эң баштай Ак-Туругдан ажылдап киргеннериниң бирээзи. Кара-Сугнун экспедициязы дүже бээр, Ак-Туругга Ленин аттыг колхозка, «УТКА-нын 25 чылы» совхозка ажылдап чорааш, 1961 чылда Иштин-Хемге аар арааш мөчээ. Оон авам-ачамга кылып берген дээрбези ам-даа бар. Кырган-ачамнын аксында октаар чактыр боозун чамыктаг боо кылгаш, араалап бергенин база сактыр мен. Өлчей-оолдун чаңгыс оглу Олег Өлчей-оол Ак-Туругга участок төлээзи шагдаа бооп ажылдап тургаш, аварияга таварышкан чок болду. Оон ийи оглу, уруу улуг кижилер апаргылаан.

Өлчей-эмчи

Өлчей — мал эмчизи кижиге. Ойрот-Турпага өөренип чорааш, эрткен чүс чылдың дөргөн чылдарының төңчүзүндө келген. Ол-ла үеде Калуганың көдээ ажыл-агый техникумун дооскан аныяк мал эмчизи Павел Васильев база чедип келген. Дыл-домак билбес кижини Өлчей-эмчи эдертип алгаш, айттыгдаа, чадаг-даа аалдар кезип, мал эмнеп чоруп турган. Тыва дылга Васильевти өөреткен кижиге ол. Тыва аш-чем, тыва чаагай чаңчылдар дээш эжинге өөртөпээн-не чүвези

чок. Элээн болганда, Васильев хуралдарга тыва дылга санал берип турар апарган. Олар кыштын соогу, чайнын изин дивейн ажылдап чоруп турдулар. Өлчей-эмчи Базыр-Тараа дээр угбай-биле өг-бүлө тудуп, колхоз-совхозка ажылдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаче үнген. Оларнын ам кайызы-даа аравыста чогу хомуданчыг.

Павел Васильев Ак-Туругга 30 чыл ажылдааш, чуртунче көжүп чоруй барган. Ам-даа эң чок эдержип чораан эштери-биле чагаалажып чоруур хевээр. Чагаазын тывалап бижир. «Эки кылган ажыл — элеп читпес алдар» деп үлөгер домак бар. Ак-Туругнун чону Өлчей-эмчи биле Васильевти ам-даа сактып чугаалажыр.

Өлчей-башкы

Василий Опаевич Өлчей Ак-Туруг школазынга башкылап, школа эргелекчилеп, очулдурукчулап, күш-ажыл кичээли эрттирип ажылдаан. «Кижиге болуру чажыңдан» деп чугаалажыр болгай бис. Василий Опаевич башкы ажылынга салымныг кижиге болган. Школачы чылдарында өөрком даргалап чораан, ынчангаш бодунга-даа, өскелерге-даа негелдези улуг.

60 чылдардан бээр ол улуг класстарга күш-ажыл кичээли эрттирип эгелээн. Өөредилге мастерскаязы долузу-биле деритинмээн деп болур турган. Школанын администрациязындан эгелээш, харын-даа үстүкү черлерге чедип тургаш, мастерскаяны болур-чогууру-биле дерип алган. Күш-ажыл кичээлдеринден аңгыда, авиамоделизм, судомоделизм болгаш «Шевер холдар» деп бөлгүмнерни эрттирип турду. Ол бөлгүмнүн киржикчилери чүгле кожуун эвес, республикага шаңналдыг черлерни ап турган. Оон ыңай тыва хөгжүм херекселдерин кылып, өөреникчилер башкызының удуртулгазы-биле совхозтун малчыннарынга клеткаларны, онгачаларны кылып берип турган.

Күш-ажыл кичээлин өөреникчилер аажок сонуургаар, оон де-

зер кижиге чок. Амгы үеде суурда шевер кижилернин көвүдээни аажок. Ол дээрге Василий Опаевичиниң билиин, күжүн харамнанмайн, аныяк-өскенни күш-ажылга кижизидип келгениниң түңнели-дир. Ынчангаш шевер болуру ада-ызыгуурундан эвес, ону кижиге бичиизинден тура сонуургадып шыдаанында болур ындыг чаагай чорукту кылып чоруур кижиге Россия Федерациязының школаларынын алдарлыг башкызы Василий Опаевич Өлчей-дир.

Чогаалчы Өлчей-оол

Монгуш Кунгаевич Өлчей-оол 13 харлыг тургаш, озал-ондакка таварышкан, бүгү назынында инвалид болуп арткан. Ынчан ол 4 классты доозуп турган. Ол үеде кижилернин эртем-билигже чүткүлү аажок турган. Ол чорук база Өлчей-оолга улуг салдарлыг болганы чугаажок. Боду бар-ла турган номнарны, солуннарны катап-катап номчуп, бодун албадап тургаш, өөренип кирипкен.

Монгуш Кунгаевич чогаал ажылынга бодун шенеп эгелээн. Баштайгы шүлүктөрүн катап-катап эгидерге, эде-хере тыртып тургаш, чорударга, 4-5 дугаарында ам-на парлап үндүрген. Оон чалгынналып, чогаал ажылының хыын тып, оон шүлүктери, чечен чугаалары солуннар арыннарынга, «Улуг-Хем» альманахка удаа-дараа үнүп турар апарган. 1962 чылда оон «Чаа-Хөлдүн айдыңында» деп шүлүктөр чыындызы үнген. Ол — оон баштайгы ному. «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» М.Өлчей-оол СССР-нин Чогаалчылар эвилелиниң кежигүннеринден дың кара чаңгыс көдээде чурттап чоруур чогаалчы чораан. Эштери ону баштактанып «тыва Шолохов» дээр турган.

Тыва чогаалчыларнын чогаалдарын өске дылдарже колдуунда очулдурбайн турган. Орус болгаш өске дылдарже М.Өлчей-оол, Монгуш Доржу, Владимир Серен-оол оларнын болгаш өскелериниң даа чогаалдарын очулдуруп үндүрүп турган болза, Ч.Айтматов, Р.Гамзатов, М.Карим суглар ышкан делегей чергелиг чогаалчылар апарган турарлар ийик.

Седип САНГААЖАП.

Ак-Туруг суур.

СТУДЕНТ
ЧЫЛДАРЫВЫС
УТТУНДУРБААН

Кызылдың педагогика институтунга өөренип киргеш, ат-шолавысты айтыржып көөрүвүске, бөлүүвүсте солун аттыг, фамилиялыг оолдар, уруглар бар болду: Эрт Григорий, Степан Халаачык, Чигир-оол, Калбак Даваа, Хамааты дээш-ле, баар. Чамдык оолдар эът, халаачык, чигир-даа бар ышканжыл, олар-биле тодуп алыр-ла болгай деп баштактанып-даа турар-ла чүве.

Пролетарская кудумчузунда чаңгыс каът, бирээзинге-ле 20 ажыг кижиге чурттаар общежитие-лерге чурттап турдувус, оон парк аксында ийи каът институтувуска (амгы уран чүүл училищези) чедир кылаштажып келгеш, өөренип, концерттеп, танцылап, аныяк чараш назынывысты ажыктыг, дыка солун эрттирген бис.

Шуптувус сорулгавыс чедип, институтту эки доостувус. Башкылай бергеш, дораан депшип, школа директорлап, партия, совет, комсомол шугумунга-даа ажылдай бергеннер көвей. Үшкү курс соонда практика үезинде чамдык эштеривис өг-бүлелиг болу бергилээн. Биче-оол Маады биле Хойтан-оол Чайлым, Николай Конгар биле Чигир-оол Монгуш база бо чүүлдүн автору. Олар шуптузу шыырак студентилер-ле болгай. Амыдыралда база-ла ындыг болган. Биче-оол Санчатович партия райкомунга, партия обкомунга, телевидениеге-даа үре-түннелдиг ажылдап чорааш, хүндүлүг дыштанылгаче турган.

на, Чигир-оол Севилбаевна-даа, өске-даа эш-өөрүвүс колдуу-ла алдар-аттыг кижилер болган. Оларнын чаңгызынга доктаап көрейн.

Узун, шилгедек, томааныы кончуг кара оол дээр-ле бүгүдеге хүндүлүг, билдингир Николай Салчак оглу Конгар-дыр ийин. Ол институт дооскан дораан-на школа директорлай берген. Оон башкылар билин бедидер институтка директорлап турду. Дараазында республиканың Өөредилге яамызының сайыдынга депшээш, хөй чылдарда ажылдаан. Үзүктел чок 15 чылда сайыт болган кижилер ховар-ла боор. Бо үениң иштинде республикага хөй-хөй чаа школаларны, уруглар садтарын, спорт залдарын туттурган. Николай Салчак ажилыңа кончуг шыңгы, харыскалыг, хөй чугаа-даа чок, чүвени үзе шинтипирлээр. Николай Салчак оглу школаларнын материал-техниктиг баазанын экижидеринче, башкылашкыннын арга-методун сайзыраңгайжыдарынче, эки арга-дуржулганы негедиринче, аныяк салгалды төлөп-тиг аажы-чаңга кижизидеринче доктаамал сагышты салып чораан.

Амгы үеде Николай Салчак оглу «Башкы» журналының редактору. Ол үеде дүжөр деп барган турган журналды хүлээп алгаш, бут кырынга тургускан, чоокта чаа оон тургустунганының 15 чылын демдеглээн. «Башкы» амгы үеде эң-не хөй номчукчулуг, башкыларнын, ада-иелериниң ынак журналы апарган.

Николай Конгар биче сеткилдиг, сагыш човангыр ада, кырган-ача база уругларының авазының идегелдиг шынчы эжи, быжык чөленигжи. Кажан херек апарганда, дөргүл-төрелдеринге-даа, эш-өөрүнге-даа бодунун дузазын көргүзүп чоруур буянныг кижилериниң бирээзи.

Алдын-кыс САРЫГЛАР, 1963 чылда институт дооскан, РФ-тиң школазының хүндүлүг ажылдакчызы.

Хүрегечи аржаанының дугайында

Кым-даа кижиге бодунун кады дээш сагыш човап, аргалыг-ла болза аарыг-човулаңдан чайлап чораан болзумза деп бодап чоруур. Ынчангаш-ла ындыг ыйнаан, курорт-санаторий, аржаан-хөлдөргө кирип келир чонувус чылдың-на эңдерик боор. Оларнын аразында ол барган черлеринге тааржылар-даа бар, а бир чамдыктарыңа таарышпас-даа болгулаар.

Мен Чеди-Хөл кожуунунуң девискээринде онзагай каас-чараш бойдуска хүрээлеткен тайга черде турар Хүрегечи аржаанының дугайында номчукчуларга бодунун билирим-биле таныштырар бодап ор мен. Тываның өске ады-сураа алгаан аржааннарынга көөрдө, бо аржаанче чүгле ону билир улустар, оларнын ажы-төлу, ол-бо кожууннарда чурттап чоруур эш-өөрү, төрел-дөргүлү кирип турар деп бодаар мен. Чүге дизе Бай-Тайганың сураглыг Шивилиг аржаанынга деңней алыр болза, мында дыка хөй майгыннанган кижилер, хөлзеп турар аныяктар-даа чок, чүгле ийи-чаңгыс аржаандан ырак эвесте малын семиртип, чайлаглаан аалдар бар. Чогум Хүрегечи аржааны ижин-шөйүндүгө кончуг эки деп дыңнаан, харын-даа бүзүрөп көргөн мен. 80 чылдар эгезинде Хая Донгакович Кенден ынчан чаа

«Нива» деп машина садып алган чүве, бир хүн: «Хүрегечи аржааны четкеш кээлем, ондуун аарый берген, шуут орундан турбастаан, гастриттиг кижиге эвеспе» — деп, бо-ла. Менде чүү боор, халдып ыңай болдувус. Ынчан хар чаапкан, ноябрь айның эгези чүве. Бис аржаанның бажыңга чедир кылаш-ташкан, ол акым езулалын кылган соонда, аржаанны 24 литрнин бидонунга чалап алгаш, ондуун сугга чедирип бердивис. Чаа чыл бүдүзүндө Хая Кенден акым «Ондуун суг бараалы, сөс дамчыткан-дыр» — деп, мындыг. Чедө безривиске, ондуун акый аъттыг, хоюн бөлүп, бичии апкан, харын-даа ырлап-хөөмейлеп чоруп тур. «Чаа чылда изиг ханнаар силер» — дээш, биске ийи хойну тудуп берген ийин. Ол-ла олчаан-на ол акый экирди.

Хүрегечи аржааны эки-ле шинчилеттинмээн, дыка-ла ады-сураа алгываан, ынчалза-даа ховар дээн үнелиг аржаан дээрзинге бүзүрээр мен. Аңаа кандыг-даа хоочу-хораалыг кижилер кирип турар чораан, чүстөргө, каракка, ижин-баарга дээш-даа кирип турарлар бар-ла. Аржаанче аргажок бергедир аарый бээр үезин кижиге манап орбайн, а аргалыг-ла болза, баш удур, аарыгны болдурбас дээш кирери чогулчалыг деп бодаар мен. Ындыг бодап-биле кирер болза хар-назыда, ол-бо аарыгга

барымдаа чок, дөмей-ле баш удур камгалал-дыр. Шак ынчаар хөй аарыглардан кижиге камгаланып болур чүве болганда, аржаан чер-ле эки, оон бо таварылгада чүгле өй-чижээн улгаттырган херээ чок. Улуг улустун «чүү-даа чүве чүгле өйүндө эки, өйүндө эрттирерге багай» — дээр чугаазы шын.

Шагда, аржаандан ырак эвесте Хөлчүк суурга Сереп Дуганчиевич Тумат (улус ону «Коң Сереп»-даа дижири чүве) акый чурттап чорду. Ону кым-даа албадап, азы дилеп, ээрешпээн. Хүрегечиде оон чүнү

Чайгы шөлээ үези

канчап турганын-даа улус билбес турган. Ынчан ол акый: «Хүрегечи аржаанының шоргаларын чаартып кагдым, ам амыр-ла!» — деп, ынчан Хендерге көдээ Совединиң даргазы турган Тамара Токпай-ооловна Монгушка хөөрөп орап чораан. Шынап-ла, чүгле ол аржаанның шуут бажыңга турган эрги шорганы ол чаарткан, ону улаштырып, агымны куду немезе-немезе, шуут ажык черде, хем-биле каттышкан кежиг чанында эккелген. Ам ол черде аржааннап келгеннерге эптиг чаа-кабинкаларны кылып каан. Оон бээр ам 33 чылдар эрте берди. Кончуг кижээ, эки, эрес-кашпагай,

анаа орбас акый чүве, ол 1912 чылда төрүттүнген, 1995 чылда 83 харлапкан соонда, бурганнады. Мен бо-даарымга ол акый: «Бо-даа болза мээң ажы-төлүмгө, төрөл чонумга дузам-дыр» дээн бодаалын шак ынчаар куусеткени ол-дур ийин. Буяныг кырган-ачаңарнын кызыл күжүн үндүрүп, кара дерин төп тургаш кылып каан аржаанын камнап, ону арыг-сигилг эдилээр болза, ол кажан-даа кижилерге дузалаар-дыр ийин. Акыйнын төрүттүнгенинден бээр 100 чылы база ырак эвес-тир деп бодап база бар.

Ам бо үеде Хөлчүк суурнун чагырыкчызы Аяс Ховалыгович Самбуу Хүрегечи аржаанын ол сумуга бээр дугайында айтырыгны чугаалажып чоруп турар кижиге. Ийе, аржаан-сугга-даа болза ээ херек, ону камгалаар-кадагалаар, орук-чирийн септээр, кылыр-ла болгай. Сезон үези келирге, аңаа түр үеде эмчи ажылдакчызы база турар болза эки. Хүрегечи аржаанының оруун черле эде көрүп, ону хөйүнү күжү-биле шептеп тургаш, чаартып алыр болза, дыка-ла эки буянныг үүлө-херекти бүдүргени ол болур деп санаар мен. А Хөлчүк чону ону кылып шыдаар, чүге дизе канчап оларнын улуг өгбөзи кара чааскаан буяныг үүлениң эгезин салган-дыр?!

Иван МОНГУШ.

Чеди-Хөл кожуун.

Олимпиада-2008

Олимпиада ажыттыңан, оюннар эгелээн

Кыдаттын найысылалы Пекин хоорайда «Куш уязы» деп 100 муң кижилер олуттуг чаа стадионга чайгы XXIX Олимпий оюннарының ажыдышкыны август 8-те эрткен. Ажыдышкын бодунуң утказы, а ол Кыдаттын үе-чада аайы-биле хөгжүлдесин көргүзүп турган, чараш белеткел-биле делегейнин 4 миллиард ажыг көрүкчүлерин кайгаткан. Ылаңгыя олимпийжи отту кыпсырының езулалы канчаар-даа аажок көрүштүг болган. Ону Олимпий оюннарының 3 дакпыр чемпиону, кыдат гимнаст Ли Мин кывыскан.

Спорттун бо дээди байырлалына эң хөй – 206 күрүнениң

командалары киришкен. Оларның аразында эң хөй санныг командаларны Кыдат биле Американың Каттышкан Штаттары кириштирген. Оларның кайызының-даа олимпийжилериниң саны 640 ажыг кижилер. Бо чурттарның командалары Пекин олимпиадазына эң хөй медальдарны чаалап алып сорулгалыг.

Россия XXIX Олимпий оюннарына 468 спортчуну янзы-бүрү хевирлерде кириштирип турар. Оларның аразында алдарлыг спортчулар хөй. Чижээ, баскетболчу Андрей Кириенко байырлыг ажыдышкын үезинде чурттуң олимпийжи командаларының тугун тудуп чораан. Ындыг эргени эң шыырак болгаш хүндүткелдиг спортчуга тыпсыр деп чүве билдингир.

Дүүнүгү медээлер-биле алырга, Кыдаттын командалары 6 алдын медальдыг, Мурнуу Кореяның 3, АКШ-тын база Чехияның коман-

далары тус-тузунда 2 алдын медальдарлыг. Бистиң олимпийжи командалары иитири-биле дөрт медальды чаалап алган. Оларның аразында алдын медаль амдыында чок. Бирги мөңгүн медальды боо-биле кара адарына Любовь Галкина август 9-та чаалап алган. Аңаа медальды Делегейниң олимпийжи комитетиниң президентизи Жак Рогге боду тывыскан. Хол бөмбүүнге баштайгы ужуражылгада Россияның эр чыынды командалары Сербияның командаларын уткан, а херээженнер итали эштеринге 1:3 санга уттурганнар. Уругларның гимнастикага чыынды командалары баштайгы оюннарда Украинаның болгаш Австралияның командаларын сан талазы-биле мурнааш, түннел оюннарже кирип, олимпийжи медальдар дээш демисежир эргени чаалап алган.

Олимпийжи старттар чаала эгелеп турар болгаш, кончуг чидиг демиселдер ам-даа мурнувуста...

Бистиң корр.

Чуруктарны Интернеттен алган.

Садып, орнап турар бис

Чик өртектиг янзы-бүрү барааннары: сыртыктар, чоорганнар, орун-дөжек комплектилерин, мал чемин садып турар бис. «Чебурашка» шилдерни хүлээп ап, барааннарда орнап турар бис.

«Хемчик» садыглары.

Адреси: Чадаана хоорай, Мерген-Херел кудумчузу, бажың 26, телефон: 21-2-64

Кызыл кожуун, Каа-Хем суур, Мелиораторлар кудумчузу, бажың 19, телефон: 91-3-88.

Бодалдар дизии

Чуртталганың утказы чүдел? Эскелерге бараан болуп, эки чүлдери кылыр.

Аристотель.

Суг кырынга үстүң үнүп келири дег, шын мегениң кырынга кезээде бедик чоруур.

М.Серантес.

80 харлаан байырлалы-биле!

Бай-Тайга кожууннуң Бай-Тал суурда буңу назынында ажылдап чурттап чоруур, ам хүндүткелдиг дыштанылгазында өгбөвис Белек

Иргитовна АНАЙ-ОЛДУҢ 80 харлаан байырлалына Ак-Довурак хоорайда чурттап чоруур Алдын Чылбаковна биле Михаил Салчакович Энгелерниң өгбөлезиниң мурнундан сеткиливис ханызындан изиг байыркы чедирип олур бис. Буңу назынында башкылап чораан Белек Иргитовнага ам-даа ажы-толунуң, уйнуктарының мурнунга бараан болуп, оларга чагыг сүмезин берип, каң дег кадыкшылды, узун назын назылаарын күздөвис.

Шыдыраа

Хоорай чагырыкчызы — президент

Кел чыдар республика Хүнүнге тураскааткан хөл-шыдыраага республика чергелиг маргылдаа Кызылга эрткен дыштаныр хүннерде эгелээн.

Эр улустуң аразында турнир ийи кезекке чардынган: чартык финал оюннарда (ында швейцар система-биле 5 салыг бар) 66 кижилер киришкен. Төңчү оюннарда шиллелген эртип шыдаан чартык финалистер болган 20 кижилер болгаш эрткен чылын финалче үнген 10 шыырак ойнакчы киржир. Түңнелинде эң шыырак дээн 30 ойнакчының аразында швейцар система-биле 7 салыглыг оюннуң тирикчилерин илери дидир.

Херээжен улустуң долгандырыг аайы-биле 7 шыырак ойнакчыларының аразында оюннар болган.

Маргылдаа эгелээр бетинде, Тываның Шыдыраа федерациязы организастыг айтырыгларны шиитпирлээн хуралды эрттирген. Аңаа ТР-ниң Шыдыраа федерациязы-

ның президентизи кылдыр Кызыл хоорайның чагырыкчызы Владислав Товарищтайович Ховалыг шилиттинген. Оон оралакчылары — республиканың 10 дакпыр чемпиону Леонид Мохов болгаш ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутады Валерий Куулар болганнар.

Оон мурнунда Тываның Шыдыраа федерациязының президентизи, ТР-ниң Улетпур болгаш энергетика сайыды турган Мерген Кыргысович Анай-оол федерацияның чаа Президентизиниң дузалакчызы апарган.

Маргылдаа август 14-ке чедир болур. Ам ында 30 ойнакчы финалче кирип, тирикчи черлер дээш чидиг демиселин уламчылавышаан.

Карим МОНГУШ.

Найысылалдың медээлери

Хоорай иштинде дежурныйлар

Кызыл хоорайның чагырыкчызы Владислав Ховалыгның тускай дузаалы езугаар бөгүңү хүнден эгелеп хоорай иштинге ийи дежурный машиналар ажылдап эгелээр. Оларның бирээзи — хоорай иштинде бок чыыр контейнерлерниң байдалын хынап, ол дугайында «Бытмашсервис» ККБ-че дарый дыннадыр, ийиги машина — хүннүң-не дола берген контейнерлерниң богун свалкаже дажыглаар.

Хоорай чагыргазы чурттакчыларга чоок апаар

Чоокку үеде найысылалдың чагырыкчызы Владислав Ховалыгның бот-идепкейжи саналы-биле хоорайда хемниң оң талакы эрининде, «Востокта» болгаш «Южный» микрорайоннарының чурттакчыларындан оларның хомудал, санал-онал болгаш дилег билдирешишкенин хүлээп алыр черлерни ажыдары көрдүнген. Чурттакчы чонну узун оочурлардан хостап, оларның чагыргаже кирген бижиктери-биле дүрген ажылдаары-биле ук хемчеглерни чорудуп турары эки дээрзи билдингир.

Орук байдалы дүвүренчиг

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер палатазының депутаттары удавас хоорай иштинде оруктарны, ол ышкаш Ыраккы Каа-Хем болгаш хоорай аразында улуг орукту экижидер талазы-биле тускай сорулгалыг Программаны ажылдап кылырын планнап турар. Муниципалдыг тус черниң баштыңы, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер палатазының даргазы Виктор Туневтуң дыңнатканы-биле алырга, август айда депутаттардан тургустунган тускай комиссияны тургузар.

Хоорайның келир үеде сайзыралы дээш

Кызыл хоорайның депутаттары хоорайның келир үеде стратегтиг сайзыралын планнаары-биле тускай Чөвүлелди тургузар. Баштайгы даап бодаашкыннар-биле алыр болза, ынаар муниципалдыг тус черниң баштыңы, хоорайның Төлээлекчилер палатазының даргазы Виктор Тунев, хоорай чагырыкчызы Владислав Ховалыг, Төлээлекчилер палатазының иштинде комитеттер даргалары болгаш хоорай чагыргазының янзы-бүрү бөлүктөрүнүң удуртукчулары кирери көрдүнген. Ол ышкаш планнаашкын ажылынга хоорай тудуунга хамаарышкан янзы-бүрү эртемденнерни болгаш специалистерни, Оңза байдалдар яамызының харысчалыг ажылдакчыларын база чалаар.

Хоорай Хүнүн сентябрь 13-те эрттирер

Бөгүн Кызыл хоорайның коллегия хуралына хоорай Хүнүн эрттиреринге белеткел ажылын кылыр оргкомитеттин составын бадылаан. Хоорайның Уставы езугаар байырлалды сентябрь айның ийиги суббота-зында эрттирер бооп турар. Бо чылын байырлалды сентябрь 13-те эрттирер.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күүсөдип турар В.О.КУУЛАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87,

тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09,

үлетпур — 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.

Тираж 8180. Чагыг 87. Номерни парлалгаже дузааганы:

график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729. Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.